

“Küresel Ölçekli Liderlik Krizinin Yaşandığı Bir Dönemde Türkiye ve Erdoğan Öne Çıkıyor”

Seçimlerin ardından Türkiye'nin dış politika gündemi kaldığı yerden her geçen gün yoğunlaşarak devam ediyor. Türk dış politikasındaki süreklilik ve değişimi, bundan sonra neler yaşanacağını, olabilecekleri ve olmayacakları, Insight Turkey Editörü Prof. Dr. Muhittin Ataman, Dış Politika Araştırmaları Direktörü Prof. Dr. Murat Yeşiltaş ve Brüksel Koordinatörümüz Prof. Dr. Talha Köse ile konuştuk...

MODERATÖR: FERHAT PİRİNÇÇİ

KATILIMCILAR: MUHİTTİN ATAMAN, MURAT YEŞİLTAŞ, TALHA KÖSE

KRİZLERDE SERGİLENEN KÜRESEL LİDERLİK

FERHAT PİRİNÇÇİ: Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı Eylül'de yoğun bir gündem bekliyor. Önümüzdeki süreçte G20 için Hindistan'a, sonrasında ise BM Genel Kurulu için ABD'ye ziyarette bulunacak. Erdoğan'ın bu arada Tahıl Koridoru sorununun çözümü için Rusya lideri Vladimir Putin ile de bir görüşme gerçekleştirmesi bekleniyor. Hindistan'da düzenlenecek olan G20 zirvesinde ana başlıklar neler olacak? Erdoğan'ın burada ve sonrasında BM Genel Kurulu'nda hangi mesajları vermesini bekliyorsunuz?

MUHİTTİN ATAMAN: Hindistan'da düzenlenecek G20 zirvesinde daha çok konvansiyonel olmayan tehditlerin konuşulması bekleniyor. Hindistan özellikle iklim değişikliği konusuna ayrı bir önem atfediyor. Bu bağlamda, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın daha görünür kıldığı gıda güvenliği, iklim değişikliği başta olmak üzere çevre sorunları ve Covid-19 ile etkisi görülen küresel sağlık sorunlarının gündeme taşınması beklenebilir. Yeni Delhi'deki G20 zirvesinde plansız ve hızlı şehirleşmenin yol açtığı sorunlar da tartışılacaktır. Giderek artmakta olan barınma, su, ulaşım ve çöp gibi temel şehir sorunları konusunda, alınması gereken tedbirler konuşulacak. Ayrıca, Hindistan'ın gündeme getirmek istediği enerji dönüşümü konusu da önemli. Karbon yoğun enerjiden yenilenebilir enerjiye geçiş konusunda öncü bir rol oynayan Hindistan, diğer ülkelerden de benzeri tedbirler almasını isteyecektir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, son dönemdeki sistem içi eleştirilerine devam edecek diye düşünüyorum. Adil bir dünyanın kurulması için gerekli adımların atılmasının herkesin faydasına olacağı söylemini devam ettirecektir. Özellikle küresel gıda krizinin engellenmesinde kendisinin ve ülkesinin oynadığı arabulucu role destek isteyecektir. Yaşanan savaşların en çok da fakir Güney ülke-

rini etkilemesinden hareketle, gelişmiş ülkelerin siyasetlerinden tavizler vermesini bekleyecek. BM Genel Kurulu'nda da bu konuları gündeme getirmesi beklenir. BM toplantısında ilaveten Müslüman halkların ve Güneyli devletlerin uğradığı ayrımcılık ve haksızlıklar üzerinde durması da kuvvetle muhtemeldir.

MURAT YEŞİLTAŞ: Erdoğan, yeniden Cumhurbaşkanı seçildikten sonra diplomasiye ağırlık verdi. NATO zirvesinde Türkiye çok ön plana çıktı. Bu durum sadece Türkiye'nin İsveç'in NATO üyeliğine yönelik itirazını kaldırması ile ilgili değil, Ankara'nın özellikle Ukrayna'daki savaş sonrasında aktif olarak oynadığı rol ve savaşın bizatihi kendisinin Türkiye'nin jeopolitik önemini artırması ile ilgiliydi. Sonrasında çok kritik üç ülkeden oluşan Körfez turu gerçekleştirdi. Burada Türkiye'nin Suudi Arabistan ve BAE ile ilişkilerinde işlerin yoluna sokulduğunu gördük. Rusya konusunda da özellikle Karadeniz Tahıl Anlaşması'nın yeniden hayata geçirilmesi konusunda yoğun bir diplomasi yürüttü. Henüz bu konuda bir ilerleme sağlanamadı ancak Erdoğan-Putin görüşmesi sonrasında bu konunun da çözülmesi olası.

Erdoğan, diplomaside çok büyük bir tecrübeye sahip. Çok kararlı, ısrarcı ve ne istediğini bilen bir lider. Bu onu ve Türkiye'yi, küresel ölçekli liderlik krizinin yaşandığı bir dönemde öne çıkarıyor. Katıldığı her zirvede dikkat çekiyor ve etkili oluyor. G20 ve BM zirvesi, Erdoğan'ın Türkiye Yüzyılı olarak tarif ettiği vizyon açısından kritik zirveler. Biri ekonomiyi diğeri ise jeopolitiği ilgilendiren iki önemli zirve. G20 zirvesi, küresel ekonomik krizin gölgesinde gerçekleşecek bir zirve. Türkiye'nin, yaşadığı ekonomik sıkıntılardan kurtulmadan ve ekonomik olarak büyümeden yükselen güç profilini tahkim etmesi çok zor. Bu nedenle G20 zirvesinde yapılacak ikili görüşmeler Türkiye'ye var olan ekonomik ilişkilerini geliştirme imkanı sunabilir. BM ise Erdoğan'ın uzun süredir konuştuğu BM reformu

ajandası için önemli. Küresel belirsizliklerin ortadan kaldırılması için BM'nin daha fazla inisiyatif alması gerekiyor. Bunun için de BM'nin bir an önce reforma tabi tutulması lazım. Ne yazık ki bu konudaki küresel irade çok zayıf ve isteksiz. Ancak Erdoğan yine de reform politikasından vazgeçmiş değil. Bunu çok önemsiyor. BM, tabii ki sadece reform ajandası açısından değil birçok krizin aşılması açısından hala çok önemli. Bunlar arasında Ukrayna ve Suriye konusu geliyor ki bu iki konu da Türkiye'nin öncelikleri arasında.

FERHAT PİRİNÇÇİ: Yeni kabine sonrası dışişleri bakanlığında da bir değişim yaşandı. Bu değişim sonrası, Türkiye'nin dış politika gündemi ve tarzında ne gibi değişimler oldu ve olacak?

MURAT YEŞİLTAŞ: Evet, dışişleri bakanlığı noktasında yaşanan değişim, yeni bakan Hakan Fidan'ın göreve başlamasıyla hissedilmiş görünüyor. Bakan Fidan'ın, Türkiye'nin son on yılda içinden geçtiği süreç dikkate alındığında, 13 yıl MIT başkanlığı yapmış olması, yeni görevinde ona çok fazla avantaj sağlıyor. Her şeyden önce Fidan, MIT başkanlığı süresince çok kritik dosyaların içinde rol aldı ve teşkilatı dönüştürdü. Gerek insan kaynağı gerekse de maddi kapasite ve alışıktığımız dış politika dosyalarında, MIT öncü bir rol oynadı. Teşkilatın oryantasyonunu içerden daha fazla dışarıya yönelterek, taktiksel ve operatif istihbarattan stratejik istihbarat boyutuna ulaşmasına sağladı. Öte yandan kurumlar arası stratejik eş güdümlü başarılı bir şekilde yöneterek dış politika, güvenlik ve askeri konularda bütüncül bir stratejinin hayata geçirilmesini kolaylaştırdı. Bu durum özellikle dış politikada kritik başlıklarda kendini gösterdi. Terörle mücadele başta olmak üzere, Suriye, Irak ve 2016 ile 2020 yılları arasında Körfez ülkeleriyle yaşanan gerginliğin yönetilmesi, sonrasında da normalleşme sürecinin yönetilmesi, Libya, Karabağ, Ukrayna gibi konuların

Uluslararası sistemde çok fazla belirsizlik söz konusu. Büyük güç rekabeti çok boyutlu ve bu rekabetin Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bölgelere etkileri çok belirsiz. Bu nedenle Türkiye'nin yükselen güç profilini pekiştirerek, Türkiye'yi aktif bir küresel oyuncuya dönüştürmek çok kolay değil. Fırsatlar olduğu kadar meydan okumalar ve riskler de bulunuyor.

kritik aşamalarında, Hakan Fidan hep etkiliydi. Dolayısıyla geride bıraktığımız süre içinde, Fidan sadece istihbarat portföyünü zenginleştirmede, aynı zamanda istihbarat diplomasisini aktif bir şekilde kullanarak, dışişleri bakanlığı için güçlü ve etkili bir zemin inşa etti. Bu süre zarfında Cumhurbaşkanı Erdoğan ile eş güdümlü çalışması en önemli avantajıydı.

DIŞ POLİTİKADA İKİ YÖNLÜ STRATEJİ

Geride bıraktığımız üç aylık dönemde, Hakan Fidan'ın, geçmiş tecrübelerini bakanlığa yansıtması konusunda oldukça rahat olduğunu gördük. Türkiye'nin mücavir coğrafyasındaki kritik konularda yürüttüğü diplomasi trafiği, oldukça etkileyici. Çok hareketli, ne istediğini bilen, muhataplarıyla müzakere konusunda sıkıntı yaşamayan, Türkiye'nin istedikleri konusunda netliğe sahip olan bir bakan profili sergiledi. Bundan sonra aktif bir diplomasi trafiği sürdüreceği, Türkiye'nin kritik dosyalarda yaşadığı sorunlarda ise netice alıcı bir önceliği olacağı anlaşılıyor. Bu öncelikler açısından bakıldığında; güvenlik-dış politika ilişkisinde dengeli bir perspektife sahip olduğu görülüyor. Terörle mücadele, Suriye, Irak gibi güvenlik ağırlıklı sorunlarda Türkiye'nin meydan okumalarını ortadan kaldıracak kararlı bir diplomasi yürüteceği, bölgesel ölçekli normalleşme sürecinin yönetimi açısından iş birliğine dayalı bir güvenlik anlayışı ortaya koyacağı, ekonomik iş birliğini önemseyen ve Türkiye'nin uluslararası aktörlük profilini pekiştirecek bir dış politika takip edeceği anlaşılıyor. Bu noktada, Türkiye'nin Afrika ve Asya açılımlarını pekiştirecek adımlar atacağı, Türkiye-Avrupa ilişkilerinden yeni ve daha etkin çalışacak bir model benimseyeceği ve Ankara-Washington hattında sorunların çözülmesi için çaba sarf edeceği görülüyor. Elbette bütün bu süreçlerin tek taraflı bir bağlamda ele alınması mümkün değil.

Uluslararası sistemde çok fazla belirsizlik söz konusu. Büyük güç rekabeti çok boyutlu ve bu rekabetin Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bölgelere etkileri çok belirsiz. Bu nedenle Türkiye'nin yükselen güç profilini pekiştirerek, Türkiye'yi aktif bir küresel oyuncuya dönüştürmek çok kolay değil. Fırsatlar olduğu kadar meydan okumalar ve riskler de bulunuyor. Belirsizlik dönemlerinde ya risk alarak daha aktif bir rol oynarsınız ya da belirsizliklerden kendinizi korumak için korumacı davranırsınız. Türkiye her ikisini de yapmak zorunda. Hem yükselişini sürdürmek hem de birincil güvenlik risklerini minimize edecek bir strateji benimse-

 Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Hakan Fidan, NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi için bulunduğu Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta (Dursun Aydemir/AA, 12 Temmuz 2023)

Enerji rekabeti, dış güçlerin müdahaleleri, şiddet sarmalı, kurumsallıktan yoksun siyasi yapılar ve yerel dinamikler, Afrika'ya hem içeriye hem de dışarıya doğru patlayacak bir bombaya dönüştürmüş durumda. Bu bomba patladığında, kimse Afrika'daki çatışmaları yönetemez. Ne Rusya ne de Avrupa. Çin'in de öyle bir potansiyeli yok.

mek zorunda. O nedenle seçmece bir stratejinin benimsenmesi ve esnek bir dış politika paradigması benimsemek en doğrusu. Fidan bakan olarak her ikisini de yürütecek bir arka plana ve tecrübeye sahip. Sanırım bu dönemde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın küresel liderlik rolünü daha rahat oynayabileceği bir dış politika inşa etmek isteyecektir. Bu bağlamda dışişleri bakanlığının yeniden yapılandırılması ilk adımlardan biri olacak gibi görünüyor.

MUHİTTİN ATAMAN: Yeni kabine sonrasında Türk dış politikası eğiliminde ciddi bir değişiklik olması beklenmez. Bir kere, kabine değişikliği Cumhurbaşkanı Erdoğan liderliğindeki AK Parti hükümetlerinin en son halkasını ifade etmektedir. Sadece yeni bölgesel ve küresel dinamiklerin gerektirmesiyle, belirli konularda siyaset değişikliğine gidilebilir. Ancak, yeni dışişleri bakanı Sayın Hakan Fidan'ın kişisel özellikleri ve geçmişte yaptığı görevler dikkate alındığında Türkiye'nin yeni dönemde sert ve yumuşak güç unsurlarını daha etkili bir şekilde kullanması beklenir. Bakan Fidan'ın hemen bütün bölgesel krizlerdeki saha hakimiyeti, Türkiye'yi bölgesel krizlerde daha etkili kılabilir.

KIBRIS'TA ULUSLARARASI ÇÖZÜMSÜZLÜK

FERHAT PİRİNÇÇİ: BM Barış Gücü'nün KKTC topraklarındaki müdahalesine Türkiye ciddi bir tepki gösterdi. Bölgedeki gelişmeler ve Türkiye'nin hamle planı nedir, sizce?

TALHA KÖSE: Kıbrıs konusunda Türkiye'nin son dönemde tutarlı bir politika ile KKTC'nin uluslararası arenada tanınmasına yönelik çabalarını artırdığını görmekteyiz. KKTC'nin egemen ve eşit bir siyasi aktör olarak bundan sonraki süreçlerde yer almasına dair yaklaşım, Türkiye'nin bu konudaki önceliğidir. Dışişleri Bakanı Fidan'ın çalışmaları da bu istikamette. Türkiye ve KKTC'nin

çözüm çabalarına karşın bütün girişimler, Rum Kesimi tarafından karşılıksız bırakılmıştır. Annan Planı ve Crans Montana görüşmelerinde çözümü elinin tersi ile iten tarafın Rum Kesimi olmasına karşın, Kıbrıslı Türkler cezalandırılmaya devam edilmektedir. AB ve BM bu konuda mevcut statükonun devamını destekleyici hamleler yapıyorlar, yani meselenin çözümsüzlüğünü desteklemektedirler. Türkiye'nin çabası, bu adaletsizliğin ve tek taraflı çözüm anlayışının ortadan kaldırılmasına yöneliktir. BM'nin yaklaşımı ise çözümün tarafı olmak, çözüm konusunda olumlu adımlar atan tarafı ödüllendirmek değil, bu ayrımcı yaklaşımın oyun bozan tarafı olan Kıbrıs Rum Kesimini ödüllendirmek olmuştur.

Uluslararası kurumların bu tarz çözümsüzlük ve adaletsiz statükonun savunucusu olması kabul edilebilir bir durum değildir. Nitekim Türk tarafının Pile-Yiğitler yolunu inşa çabalarına, BM Barış Gücünün tepkisi ve önleme yaklaşımı, Kıbrıs Türklerinin maruz kaldığı tecrit ve baskı politikasının son örneğidir. BM, halen Kıbrıslı Türklerle eşit bir muhatap olarak temas kurmamaktadır. Adada temaslarını Kıbrıs Rum Kesimi üzerinden devam ettirmektedir. Bu durum sahadaki gerçeklikle de çelişiyor ve sadece Rum kesiminin yaklaşımını yansıtıyor. BM'nin ve Batılı aktörlerin bu konudaki yaklaşımları devam ettiği sürece adil bir çözüm perspektifi mümkün değil.

FERHAT PİRİNÇÇİ: Sondaj gemisi Abdülhamid Han'ın Doğu Akdeniz'de çalışmalarına başlamasını, Türkiye-AB ilişkileri üzerinden nasıl okumalıyız?

TALHA KÖSE: Türkiye'nin AB ile ilişkilere somut bir şekilde işlerlik getirme çabaları bulunmakta. Bu çabalar henüz Brüksel tarafından bir karşılık bulmadı. Öte yandan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın oluşturduğu ortam, Avrupa açısından yeni enerji kaynaklarını gerekli kılıyor. Mevcut ortamda Doğu Akdeniz'de enerji denklemi, tarafları birlikte çalışmaya zorluyor. Bu bağlamda Türkiye'nin enerji konusundaki arayışının, Kıbrıs ve Yunanistan ile kalıcı çözümün oluşmasına kadar ertelenmesi gerçekçi değil. Türkiye, bu hamlesi ile enerji konusundaki kararlılığını ortaya koyarken, Türkiye'yi denklem dışında tutmaya çalışan aktörler üzerinde de bir baskı oluşturuyor. Enerji iş birliğinin işlerlik kazanması, Avrupalı aktörlerin de menfaatine olan bir durum. Bu aşamada Türkiye'nin adımları, Brüksel'i ve Türkiye ile enerji konusunda çalışmak isteyen aktörlerin ellerini çabuk tutmalarına neden olabilir. Ancak bu çabanın riskler de barındırdığının altını çizmemiz gerekir.

ZOR DOSYA SURİYE

FERHAT PİRİNÇÇİ: Suriye ile normalleşme de istenildiği gibi gitmiyor. Bu durumu nasıl değerlendirmek lazım?

MURAT YEŞİLTAŞ: Biliyorsunuz normalleşmenin devam eden iki süreci var. Biri Suriye ile Arap devletleri arasında devam eden süreç; en son Esad Arap Birliği'ne

davet edilmişti. İki şart vardı: Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönüşlerinin kolaylaştırılması ve rejimin uyuşturucu ile mücadele etmesi. Her iki konuda da bir ilerleme olmadı. Olması da pek mümkün değil. Bugünlerde rejim kontrolündeki birçok bölgede Suriye hükümetine karşı yoğun gösteriler var. Muhaliflerin bulunduğu bölgelerde de gösteriler var. Devrim ruhu yeniden mi canlanıyor soruları, yine sorulmaya başlandı.

Türkiye ile yürütülen süreç de belirsizliklerle dolu. Rejim, normalleşme adı altında meşruiyet arayışında ve zaman kazanıyor. Bu sırada sorunların hiçbiri çözülüyor aksine daha da derinleşiyor.

Sürecin pratik boyutuna gelirse; Türkiye'nin öncelikleri ile Suriye rejiminin öncelikleri birbirinden çok farklı. Türkiye, terör ve sığınmacıların geri dönüşünü öncelikli sorunları olarak görürken, Suriye, Türkiye'nin çekilmesini istiyor. Sığınmacıların geri dönmesi, rejimin umurunda değil. Zaten böyle bir altyapısı ve kapasitesi de yok. İran'ın Suriye'deki etkisi de malum. Statüko, İran'ın işine geliyor çünkü Suriye'deki askeri ve siyasi varlığını her geçen gün artırıyor. Tahran için önemli olan Suriye'nin vekil ülke statüsünün devam etmesi. Bu nedenle normalleşmeyi çok zor bir dosya olarak görüyorum.

KRİTİK DENKLEM: TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

FERHAT PİRİNÇÇİ: Türkiye-Irak ilişkilerinde ziyaretler sonrası beklentiler neler? Karşılıklı beklentiler için nasıl bir yol izlenecek?

MUHİTTİN ATAMAN: Önümüzdeki dönemde Türkiye-Irak ilişkilerini belirleyecek temel hususların başında Irak'taki iç siyasi dengeler ve Türkiye'nin bu siyasi dengelere vereceği cevap gelecektir. Bir kere, özellikle ülkenin en geniş siyasi kimliğini temsil eden Şii

BM, halen Kıbrıslı Türklerle eşit bir muhatap olarak temas kurmamaktadır. Adada temaslarını Kıbrıs Rum Kesimi üzerinden devam ettirmektedir. Bu durum sahadaki gerçeklikle de çelişiyor ve sadece Rum kesiminin yaklaşımını yansıtıyor. BM'nin ve Batılı aktörlerin bu konudaki yaklaşımları devam ettiği sürece adil bir çözüm perspektifi mümkün değil.

grupların izlediği politika, Türkiye ile ilişkilerin belirlenmesinde çok mühim rol oynayacaktır. İran'ın etkisinde siyaset yapanların yanında bağımsız bir Irak vurgusu üzerinden siyaset yapanlar da var. Bu iki grup arasındaki siyasi kavganın akıbeti önemli.

Irak iç siyasetinin en önemli parametrelerinden biri de İran ile ABD arasında bölünmüş bir siyasi yapının sürdürülebilirliği konusu. Irak'ın gerçek manada bağımsız olabilmesi için sadece İran'ın değil ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin de ülkeye bakışlarını değiştirmesi gerekiyor. Ancak bu, pek de kolay olmayacak. Irak'ın sahip olduğu petrol kaynakları ve coğrafi konum dolayısıyla Ortadoğu siyasi hesaplamaların ortasında yer almaya devam edeceğinden ülkedeki istikrarsızlığın kısa sürede bitmesi beklenmemeli.

Tam bu noktada Türkiye, Irak ile ilgili kalıcı istikrar sağlayacak kapsamlı bir siyasi proje ile Iraklı yetkililerin karşısına çıkmalıdır. Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın en son Irak ziyareti sırasında görüştüğü kişileri, kurumları ve tarafları dikkate aldığımızda, bu kapsamlı bakış açısıyla hareket edileceği umudunu arttırdı. Şii kesimlerin yanında ülkedeki en etkili siyasi aktörlerin başında gelen Kürt Yönetimi ile de yakın iş birliği sürdürülmeli. Ayrıca, Türkmenler ve Sünni Arapların da siyasi etkisi dikkate alınmalı. Irak'taki siyasi istikrarın tam anlamıyla sağlanması, Türkiye'nin elini bölgede çok daha güçlendirecektir.

MURAT YEŞİLTAŞ: Irak konusu oldukça önemli. Hatta bana kalırsa Suriye'de çözüm için Irak çok kritik bir ülke. Ancak şimdilik sorunların aşılması için ciddi bir adım atılmış durumda. Fidan'ın son ziyaretinin kapsamı, sorunların ne kadar çetrefilli olduğunu gösteriyor. Bütün taraflarla ve aktörlerle görüştü. Terörle mücadele, çok önemli bir başlık. PKK, Kuzey Irak siyasetini istikrarsızlaştırıyor. Özellikle Kuzey Irak merkezli askeri ve siyasi yapılanması, Türkiye'ye ve bölgeye risk oluşturuyor. KYB ile ilişkisi, Türkiye'yi rahatsız ediyor. PKK ile mücadele Irak hükümetiyle yeniden formüle edilmeli. Bunun için de merkezi hükümetin PKK ile mücadele etmesi gerekiyor. PKK'nın terör örgütü olarak tanınması, atılacak en gerekli adım. Ancak bu olur mu, pek emin değilim.

Enerji konusu var bir de. Irak, Türkiye'yi dava etti. Ortada iki tane dava var. Biri sonuçlandı. Türkiye 1,6 milyar dolar tazminata mahkum edildi. Diğer dava ise devam ediyor. Bu nedenle Türkiye, Irak'tan gelen petrol boru hattının deprem nedeniyle kapalı olduğunu söylüyor. Ama asıl kızgınlık, bu davalar. Hattın kapanması Irak'a pahalıya mal oluyor. Bakalım bu konuda bir anlaşma olacak mı? Zaman alacak. Su meselesi var, bir de biliyorsunuz. Irak'ın altyapısı çok eski. Bir türlü bu altyapıyı iyileştirmediler. Türkiye'yi suyu kısmakla suçluyorlar ama İran'ın neler yaptığı konusunda hiçbir şey söyleyemiyorlar. Irak, BM'ye göre iklim değişikliği karşısında en kırılgan beş ülke arasında yer alıyor. Su kaynaklarının azalması Irak'ı

etkiler ve siyasi istikrarsızlığı körükler. Bütün bu sorunlar düşünüldüğünde, Irak-Türkiye ilişkilerinin tam anlamıyla sorunsuz işlemesi için zamana ihtiyaç var. Dış politikada elinizde sihirli bir çubuk yok. Irak'ta yerel dinamikler çok etkili, bir de buna bölgesel rekabet dahil olunca daha zor bir saha haline geliyor. O nedenle itidalli olmakta fayda var.

KAZANANI OLMAYAN SAVAŞ

FERHAT PİRİNÇÇİ: Rusya-Ukrayna cephesindeki son durum nedir? Fidan'ın 25 Ağustos'ta Ukrayna'ya gerçekleştirdiği ziyaretin tahıl koridoru ile ilgili olacağı söyleniyor. Bu ne anlama geliyor?

MUHİTTİN ATAMAN: Rusya-Ukrayna cephesinde bir tıkanma yaşanıyor. Hem askeri alanda ve cephelerde hem de siyasi ve diplomatik cemahta bir tıkanma var. Türkiye bunun uzun süre böyle kalmayacağını farkında. Bundan dolayı da öncelikle askeri cephenin genişlememesi için çaba harcamaktadır, harcamalıdır. Özellikle savaşın Karadeniz'e sıçramasının önüne geçilmelidir. İkinci olarak, Tahıl Antlaşmasının yeniden yürürlüğe konması için çabalarını devam ettirmektedir, ettirmelidir. Alternatif bir rotanın bulunmasının zorluğu ve hatta imkansızlığı, Türk boğazlarından geçişin yeniden canlandırılması gerekiyor. Bu, aslında her iki tarafın da menfaatinde. Burada asıl sıkıntı, Türkiye'nin Batılı devletleri, Rusya'nın lehine bazı uygulamalara izin verilmesinde ikna konusu olacaktır. Rusya'nın da doğal olarak bu tahıl antlaşmasından menfaat sağlaması gerekir. Bu, Türkiye ve yanına alacağı bazı devletler yardımıyla sağlanmalıdır.

TALHA KÖSE: Tahıl Koridoru Anlaşması, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal operasyonunun başladığı 24 Şubat 2022'den bu yana en kayda değer barış adımıdır. Bu adım, sadece savaşan tarafları değil bir

Irak'taki iç siyasi dengeler ve Türkiye'nin bu siyasi dengelere vereceği cevap önemli. Şii grupların izlediği politika, Türkiye ile ilişkilerin belirlenmesinde çok mühim rol oynayacaktır. İran'ın etkisinde siyaset yapanların yanında bağımsız bir Irak vurgusu üzerinden siyaset yapanlar da vardır. Bu iki grup arasındaki siyasi kavganın akıbeti önemlidir.

Aytaç Ünal/AA, 12 Temmuz 2023

PEK ÇOK BÖLGESEL KRİZDE TÜRKİYE İLE BATILI DEVLETLER ÇATIŞAN SİYASETLER İZLİYOR. SÜRİYE'DE ABD VE BATILI DEVLETLER TÜRKİYE'NİN KIRMIZI ÇİZGİ OLARAK İFADE ETTİĞİ YPG/PKK'YA AÇIKÇA HER TÜRLÜ DESTEĞİ VERMEKTE. GÜNEY KAFKASYA'DA TÜRKİYE AZERBAYCAN'A DESTEK VERİRKEN ABD BAŞTA OLMAK ÜZERE HEMEN BÜTÜN BATILI DEVLETLER ERMENİSTAN'I DESTEKLİYOR. LİBYA'DA TÜRKİYE MEŞRU HÜKÜMETE DESTEK VERİRKEN, BATILI DEVLETLER DARBECİ HAFTER'E YAKIN DURDU.

savaşın olumsuz sonuçlarından etkilenen gıda ve gübre konusunda dışa bağımlı birçok ülkeyi etkilemiştir. Türkiye'nin çabaları çözüm umutlarını canlı tutmaya yöneliktir. Rus tarafının kendi talepleri karşılırsa anlaşmaya dönmek istediğini vurguladı. Gıda fiyatlarının artışından etkilenen birçok ülke ve BM de anlaşmanın yeniden işlerlik kazanması konusunda sabırsız durumda. Türkiye'nin bu konudaki çabaları, uluslararası toplum tarafından takip edilmekte ve takdir görmekte. Dışişleri Bakanı Fidan'ın çabaları bir yandan anlaşmaya yeniden işlerlik kazandırmakken diğer yandan da taraflar arasındaki yeni bir uzlaşma çerçevesi konusunda bir arayışın yansımasıdır. Tahıl Koridoru Anlaşmasının Erdoğan-Putin görüşmesi ile yeniden işlerlik kazanması bekleniyor. Öte yandan taraflar arasında yeni bir müzakere çerçevesinin oluşturulmasına yönelik çabalar da sürüyor. Fidan'ın istişareleri bu doğrultuda atılmış bir adımdır. Eğer Tahıl Koridoru Anlaşması tekrar işlerlik kazanırsa bu tansiyonu düşürücü bir hamle olacaktır. Bu hamleyi müteakip tansiyon düşürücü diğer adımlar atılırsa bu Türkiye'nin çabalarına ivme kazandırabilir.

MURAT YEŞİLTAŞ: Rusya-Ukrayna Savaşı yakın bir zamanda sona ermez. Bu savaş, Türkiye'yi maalesef olumsuz etkiliyor. Karadeniz'in güvenliği ve Ankara'nın iki başkentle olan ilişkisi düşünüldüğünde, potansiyel kayıplar çok büyük. Rusya'nın saha tutunması, Ukrayna'nın da savaşı kazanması çok mümkün değil. Bu savaş bir yıpratma savaşı. Savaş bitince bölgede yeni bir düzen inşa edilecek. Türkiye, bu düzenin tamamlayıcı bir unsuru. Buna göre kendisini hazırlaması lazım. Rusya'ya dışlayarak bu düzeni kurmak mümkün değil. Türkiye'nin denge politikasını sürdürmeye devam etmesi ama savaşı sona erdirmek için de elinden geleni yapması lazım.

BATI VE BATI DIŞI DENKLEMİNDE ALTERNATİF OLMAK

FERHAT PİRİNÇÇİ: Batı Afrika'da son dönemde Burkina Faso, Mali ve son olarak Nijer'deki darbe ile oluşan çatlağı nasıl okumalıyız? Burada ABD-AB ekseninde yaşanan bir kırılma da görünüyor. Karşılığında ise Rusya var. Batı Afrika'daki bu gelişmeleri hem bölgesel hem de küresel nasıl değerlendirmeliyiz? Bu tabloda Türkiye nerede yer alıyor?

MUHİTTİN ATAMAN: Son dönemde Afrika kıtasında yaşanan krizler, aslında temelde Batı sömürgeciliğinin yaşattığı sıkıntılardan kaynaklı. Kıtada yaşananlar, öncelikle geleneksel sömürgeci Avrupalıların, Afrika'nın bütün kaynaklarını bilabedel ve pervasızca kullanmasına karşı bir isyandır. Batılı sömürgeci devletler, "milli" ve "yerli" politika izleyen veya izlemeye çalışan Afrikalı liderleri, hep darbelerle veya başka yöntemlerle cezalandırdı. Batı dışı devletlerin de kıtaya ilgi ve varlık göstermesinden sonra Afrikalı liderler de daha rahat Batı karşıtı politika üretmeye başladılar. Çin, Rusya ve Hindistan gibi devletlerin kıtadaki varlığını artırması ile bu devletlerle yakın ilişkiler geliştirenlerin Batıya karşı dirençleri arttı. Bunun farkına varanlar benzer siyaset izlemeye başladılar. Ayrıca, Türkiye gibi bazı devletlerin de eşitlikçi temelde ve kazan-kazan düşüncesiyle geliştirdikleri ilişkileri gören devletler, siyasetlerini çeşitlendirmeyi hedeflemeye ve gerçekleştirmeye başladılar. Dolayısıyla, son dönemde Afrika'da yaşananlar, aslında gerçek manada bağımsızlık taleplerinin dışa vurumudur. Bu sürecin bundan sonra artarak devam etmesi kaçınılmazdır. Çünkü, Batı kıtadaki kazanımlarını terk etmek istemeyecek, fakat Batı dışı devletlerin de kıtadaki varlıklarını artırma gayretlerini sürdürmek isteyecek olması, kıtadaki çatışmaları, dolayısıyla isyanları artıracaktır. Maalesef

kıta, giderek daha fazla küresel güç rekabetinin ve çatışmalarının yaşanmasına sahne olacaktır.

Kıtadaki darbelerde daha çok Rusya'nın parmak izine rastlanmaktadır. Çin ise ısrarla ekonomik, altyapı ve kalkınma alanlarıyla sınırla kaldığını göstermektedir. Dolayısıyla, Batılı devletler öncelikle Rusya ile kapışma siyaseti izleyecekler. Ancak, derinden gelen dalga, daha çok Batı ile Batı dışı devletler arasında yaşanacak. Çin ise Batı dışı dünyanın liderliğini yapmaya çalışacaktır. Kıtadaki varlığın devamı askeri ve ekonomik varlığın sürdürülmesi ile mümkündür. Son zamanlarda Batı iki cephede de görece bir güç kaybı yaşadığından, Batı dışı devletler oluşan güç boşluğunu doldurmaya çalışmaktadırlar.

Türkiye bu denklemde her ne kadar daha çok Batı dışı devletlere yakın dursa da aslında üçüncü bir alternatif olarak kendini ortaya koyması söz konusudur. Türkiye, Afrika ile ilişkilerinde özellikle hiyerarşik ve buyurgan olmamaya çalışmakta, ilişkilerini eşitlikçi temelde bir ortaklık olarak tanımlamaktadır. Türkiye'nin siyaset tercihleri Afrikalıların Türkiye'ye büyük bir ilgi göstermesine neden olmaktadır. Ancak, Türkiye buna karşılık kıtadaki askeri, ekonomik ve diplomatik kapasitesini artırmak zorunda kalacaktır. Afrikalı devletlerle kalıcı ve sağlıklı politikalar geliştirebilmesi için de bu kapasite artışına gitmesi gerekir. Bunun için de Ortadoğu'da daha az sorunla uğraşması lazım. Kısacası, Türkiye'nin Afrika kıtasındaki etkililiğini artırabilmesi için, öncelikle yakın coğrafyasındaki sorunları yönetmek zorundadır.

MURAT YEŞİLTAŞ: Afrika'da son yıllarda bağımsız politikalar yönünde güçlü bir dip dalga var. İşte bu Nijer, Burkina Faso gibi ülkelerde yaşanan darbelerin ana itici faktörü Batı'nın post-emperyal ve sömürgeci ablukasından kurtulmak. Ama yerine ne koyacaklar? Bu sorunun cevabı kimsede yok. Hiçbir darbe, hayırlı bir sonuç üretmez. İnsanlar hayatını kaybediyor. Terör örgütlerine alan açılıyor. İklim değişimi açısından çok kırılğan bölgeler buralar. Enerji rekabeti, dış güçlerin müdahaleleri, şiddet sarmalı, kurumsallıktan yoksun siyasi yapılar ve yerel dinamikler Afrika'yı hem içeriye hem de dışarıya doğru patlayacak bir bomba haline dönüştürmüştür.

 Dünya savunma sanayisini buluşturan IDEF'23 (Cem Tekkeşinoğlu/AA, 25 Temmuz 2023)

durumda. Bu bomba patladığında, kimse Afrika'daki çatışmaları yönetemez. Ne Rusya ne de Avrupa. Çin'in de öyle bir potansiyeli yok. ABD politika değişikliğine gidebilir. Ama son 30 yılda, ABD nerede başarılı oldu. Burada da başarılı olması mümkün değil. Türkiye'ye gelince onun da sınırları var. Türkiye'nin yumuşak gücü ve siyasi perspektifi çok etkili ama bir yere kadar. Birlikte kalkınım diyor Cumhurbaşkanı Erdoğan. Doğru bir yaklaşım ancak Afrika'nın sorunları çok derin ve çetrefilli.

BAĞIMSIZLIĞIN ÖN ŞARTI SAVUNMA SANAYİİ

FERHAT PİRİNÇÇİ: 100 binden fazla katılımcıyı ağırlayan 16. Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı'na (IDEF'23) yabancıların ilgisi bu sene de yüksekti. Cumhurbaşkanı Erdoğan da savunma sanayiinde sene sonuna kadar 6 milyar dolarlık ihracat hedefinin olduğunu açıkladı ve halihazırda devam eden projelere hız verileceğini belirtti. Rusya-Ukrayna Savaşı, Orta Asya ve Kafkas ülkelerindeki güvenlik arayışı, Kuzey ve Batı Afrika'da süregelen durumlar, Türkiye'nin terör örgütlerine karşı mücadelesi, talep edilen savunma sanayii ürünlerinin Türkiye'ye verilmemesi derken savunma sanayiinde bağımsızlığın önemi her geçen gün artıyor. Türkiye artık bu bağımsızlığı ileri derecede sağlamasının yanında ihracat oranlarıyla dünyada dengeleri değiştirebilen aktör konumunda. Bu konuda hem Türkiye'nin müşterisi konumundaki ülkelerin talepleri nelerdir hem de rakibi diyebileceğimiz ülkeler Türkiye'nin bu konuda yükselen bir güç olmasına nasıl bakıyorlar?

MURAT YEŞİLTAŞ: Savunma sanayii alanı Türkiye için tam bir başarı hikayesi. Son açıklanan rakamlara göre 170 ülkeye 250 farklı ürün satıyor. Bu inanılmaz bir potansiyel. Hedef 50 milyar dolara ulaşmak. Bu noktada Türkiye tam

Kıtadaki darbelerde daha çok Rusya'nın parmak izine rastlanmaktadır. Çin ise ısrarla ekonomik, altyapı ve kalkınma alanlarıyla sınırlı kaldığını göstermektedir. Dolayısıyla, Batılı devletler öncelikle Rusya ile kapışma siyaseti izleyecekler. Ancak, derinden gelen dalga daha çok Batı ile Batı dışı devletler arasında yaşanacaktır.

bir küresel oyuncu haline dönüşecek. Zaten Türkiye'nin ilk 10 ekonomiye girebilmesi için teknoloji yoğun bir ekosistem inşa etmek zorunda olduğunu söylüyoruz. Bunun için savunma teknolojileri çok önemli. Bütün avantajlara sahip aslında. Bunun için tek yapılması gereken savunma sanayii ekosisteminin sorunsuz çalışması. Bu irade var hükümette. Türkiye Yüzyılı olarak tarif edilen vizyonun bence sıklet merkezi de teknoloji. Bu nedenle Türkiye'nin jeopolitik önceliklerini belirleyip savunma sanayiine daha fazla odaklanması lazım. Yüksek bir güç, sağlam bir ordu ve güçlü bir ekonominin geçtiği yol burası.

MUHİTTİN ATAMAN: Savunma sanayii, bir ülkenin hem iç hem de dış siyasetindeki bağımsızlığının ön şartı durumunda. Savunma sanayiinde dışa bağımlı olan bir devlet, iç ve dış tehditlere karşı koymada da dışa bağımlı demektir. Türkiye, bu bağımlılığın bedelini geçtiğimiz yüzyıl boyunca ödedi. Silah tedarikinde ve istihbarat temininde Batılı devletlere, özellikle ABD'ye bağımlı olan Türkiye, Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası siyasetin daha çok bir nesnesi ve konusu oldu. Savunma sanayiindeki gelişmelerle birlikte Türkiye hem uluslararası siyasette etkili bir aktör haline geldi hem de başka bölgeler ve devletlerdeki gelişmelerde belirleyici roller oynamaya başladı.

Bugün itibarıyla, Türkiye'nin iç siyasetinde ve milli güvenliğinin sağlanmasında bağımsızlığı söz konusudur. Bir kere, Türkiye artık milli güvenliğine yönelik iç ve dış tehditlerle mücadelede tek başına gerekli tedbirleri alabilmektedir. İkinci olarak, ürettiği savunma sanayii ürünlerini başka devletlere de satarak o devletlerin daha az bağımlı olmalarını sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, Türkiye sadece kendisinin değil, aynı zamanda başka devletlerin de daha bağımsız olmasını sağlayacak adımlar atabilmektedir. Bundan dolayı da Türkiye, oligopolistik silah sanayinin diğer aktörleri, özellikle büyük Batılı devletler tarafından ötekileştirilmektedir. Biliyorlar ki Türkiye'nin başarısı, diğer devletlerin de başarısı demek olacaktır. Bundan dolayı da Türkiye'nin başarısız olmasını sağlamak için her türlü tedbiri almaya devam edeceklerdir.

FERHAT PİRİNÇÇİ: Milli Savunma Bakanı Yaşar Güler en son ABD'den 40 adet yeni F16 Viper ve 79 tane de modernizasyon kiti almaya yönelik adımların olumlu yönde gittiğini açıklamıştı. Tabii ki bunun için ABD kongresinin iki kanadından da çıkacak sonuç önemli. ABD'de Kongrede ve Biden özelinde nasıl bir hava hakim? Konu çözüme kavuşuyor mu?

MUHİTTİN ATAMAN: Benim tahminlerime ve okumalarım göre ABD'nin Türkiye karşıtı siyaseti terk etme ihtimali düşük görünüyor. Bir kere, Türkiye'nin kendi başına ve bağımsız bir politika izlemesi ABD tarafından hoş karşılanmamaktadır. ABD, müttefikleriyle ilişkilerindeki geleneksel hiyerarşik ilişkinin sürmesini istemektedir. Bu durum, sadece Türkiye ile ilişkilerinde değil, Almanya gibi Batı Avrupalı devletler ile ilişkilerinde de söz konusudur. İkincisi, ABD Türkiye'nin savunma sanayi-

inin etkili bir aktörü olmasından sonra dünya silah piyasasındaki payının azalması ile karşı karşıya kalacak diye Türkiye karşıtlığı yapmaktadır. Son gelişmelerle birlikte, oldukça yeni bir aktör olarak piyasaya girdiği halde savunma sanayiinin en büyük ilk yüz şirketi arasına 7 şirketini sokmayı başarmış bir Türkiye var. Üçüncüsü, bir önceki husustan tamamen farklı olarak Türkiye savunma sanayiinde ABD'nin en büyük pazarlarından biri idi, ancak son dönemde bu pazar elinden çıktı. ABD, Türkiye'nin yeniden kendi silah pazarına dönüşmesini istemektedir.

Son olarak, pek çok bölgesel krizde Türkiye ile Batılı devletler çatışan siyasetler izlemektedir. Suriye'de ABD ve Batılı devletler Türkiye'nin kırmızı çizgi olarak ifade ettiği YPG/PKK'ya açıkça her türlü desteği vermektedir. Güney Kafkasya'da Türkiye Azerbaycan'a destek verirken ABD başta olmak üzere hemen bütün Batılı devletler, Ermenistan'a destek vermektedirler. Libya'da Türkiye meşru hükümete destek verirken, Batılı devletler darbeci Hafter'e yakın durdular. Filistin konusunda zaten uzun yıllardır devam edegelen bir karşıt pozisyon söz konusudur.

ABD'li kurumlar ve siyasetçiler, Türkiye'ye yönelik nasıl bir siyaset izleyeceklerini bilmemektedirler. Soğuk Savaş dönemindeki belirlilik kaybolmuş, dünya sistemindeki gelişmelerle birlikte ABD-Türkiye ilişkilerinin seyri de bulanık bir hal almıştır. ABD-Türkiye ilişkilerinin tam anlamıyla çözülmesi ihtimali düşüktür. Ancak önümüzdeki dönemde bölgesel ve küresel düzeyde yaşanacak gelişmeler, ikili ilişkilerin genel seyrini de önemli derecede değiştirebilir. Zaten istikrarsız bir küresel sistemde istikrarlı ikili ilişkiler beklemek de zordur. Bundan dolayı da geleceğe yönelik tahminlerde bulunmak prensip olarak mümkün, ancak gelişmelerin sıklığı dolayısıyla da gelecekteki ilişkileri kestirebilmek güç. **K**

Tahıl Koridoru Anlaşması, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal operasyonunun başladığı 24 Şubat 2022'den bu yana en kayda değer barış adımıdır. Bu adım, sadece savaşan tarafları değil bir savaşın olumsuz sonuçlarından etkilenen gıda ve gübre konusunda dışa bağımlı birçok ülkeyi etkilemiştir. Türkiye'nin çabaları çözüm umutlarını canlı tutmaya yöneliktir.